

EL GRUP DOMÈSTIC EN ARQUEOLOGIA: NOVES PERSPECTIVES D'ANÀLISI

Grup domèstic, arqueologia de les dones, vivendes.

Elisenda Curià* Cristina Masvidal**

Este artículo se centra en el análisis arqueológico del grupo doméstico, es decir, el estudio de los grupos sociales que comparten una serie de actividades vinculadas al mantenimiento y al cuidado de la vida diaria. Nuestra investigación se centra en el espacio social, cuya manifestación arqueológica son las casas y su entorno inmediato, teniendo en cuenta la variabilidad que ofrecen los contextos sociales e históricos en los que se ubican.
Grupo doméstico, arqueología de las mujeres, viviendas.

This paper deals with the analysis of the concept of household from an archaeological point of view, that means to study the social groups who share a wide range of activities linked to maintenance and care of daily life. Our research concern is focused mainly on the social space where these practices of relation are shaped, primarily dwellings and their surrounding area, although we also take into account the variability of the different social and historic contexts.
Household, women's archeology, dwellings.

Cet article aborde l'analyse archéologique du groupe domestique, c'est-à-dire l'étude de groupes sociaux partageant une série d'activités liées à la prise en charge et au maintien de la vie quotidienne. Notre recherche s'est plus particulièrement intéressée à l'espace social, qui se manifeste archéologiquement par les maisons et leurs abords, tout en prenant en compte la question de la variabilité des contextes sociaux et historiques au sein desquels évolue celles-ci.
Groupe domestique, archéologie des femmes, habitations.

"Si no assumim que la unitat domèstica és una unitat de cooperació, si no assumim que el treball en les cases és un model universal d'acció social, si no assumim que les relacions entre homes i dones en l'espai domèstic és més o menys uniforme, i si no assumim que els edificis foren construïts amb els mateixos ulls prehistòrics que els nostres, aleshores, per on comencem?" (R. Tringham 1991:103).

INTRODUCCIÓ

Aquest article neix en primer lloc de la insatisfacció que ens provoquen moltes de les teories i mètodes, expli-

citats o no, que s'utilitzen per interpretar o explicar les dades arqueològiques i, a través d'elles, aspectes de la vida en el passat. En segon lloc, neix de l'interès que ens suscita la història de les dones i tot el món que les envolta, des d'un enfocament que no descarta d'entrada cap aspecte de la vida social en el passat (no androcèntric) i considera que tots són vitals per entendre-la. Aquest pas l'entendem indispensable abans d'abordar l'estudi del registre arqueològic.

La majoria d'avenços que s'han fet en arqueologia, referents a les dones i al món domèstic, provenen del treball de les arqueòlogues feministes que s'ha centrat, en un primer moment, a evidenciar els biaixos androcèn-

* Universitat Pompeu Fabra

** Universitat Autònoma de Barcelona

1.- Aquest estudi no hagués estat possible sense el suport de Paloma González Marcén i Marina Picazo Gurina, que ens han animat a introduir-nos en noves línies d'investigació.

trics subjacents en la majoria d'interpretacions científiques (Conkey/Spector 1984; Gero/Conkey 1991; Colomer *et alii* 1994; Wright 1996). En concret, els seus treballs han evidenciat que el menyspreu cap a les activitats associades a les dones en l'estudi del passat té les seves arrels en una sèrie de fets contemporanis. Com assenyala Bevan (1997,83) algunes activitats domèstiques s'han convertit en "hobbies" (treball ceràmic, de teixit, costura), i altres tenen una baixa consideració social, relegades a treballs de serveis (neteja, salubritat) o, al contrari, relegades al món artístic (cuina). D'altra banda, Bevan argumenta que certs factors que han afectat la nostra societat, com la desaparició de certes relacions socials vinculades a formes familiars àmplies, la periferalització de la maternitat i el traspàs de la socialització dels subadults des del grup domèstic cap a institucions externes, també han contribuït a aquest biaix.

Cada cop més, aquestes autores han anat demostrant en els seus treballs que el coneixement del passat es distorsiona a causa del pes excessiu atorgat a l'home i a les unitats i estratègies masculines, relegant la dona a "l'obscuritat" i reproduint esquemes de desigualtat sexual de la societat occidental.

Així, observen que, malgrat l'impuls donat als plantejaments teòrics i metodològics en arqueologia des dels anys 60 fins a l'actualitat (Binford 1962; Clarke 1984; Shanks/Tilley 1987; Hodder 1988), tant al registre arqueològic relacionat amb els grups domèstics, com a la descripció, classificació i fins i tot a l'anàlisi dels processos pels quals aquests materials segurament havien estat elaborats, utilitzats i rebutjats, el resultat és que per a la majoria dels/de les arqueòlegs/òlogues aquestes anàlisis són irrellevants en l'explicació de la dinàmica social de les societats antigues.

El nostre interès a reconèixer la dona en el registre arqueològic, en els espais viscuts dels grups domèstics del passat, no passa per identificar, com assenyala Spector (1991) en la revisió dels seus primers plantejaments (1983), quines tasques van ser fetes per dones i quines per homes, sinó a reconèixer que a causa de la incidència que ha tingut la manca d'interès entorn al món femení, moltes de les tasques atribuïdes a les dones han estat menystingudes en la interpretació històrica i,

per tant, en replantejar-se des d'aquesta perspectiva tant la recollida de dades del registre arqueològic com la seva posterior interpretació.

Aquesta amplitud en la perspectiva d'anàlisi necessita les aportacions d'altres ciències socials i l'adquisició d'un major coneixement sobre el desenvolupament de les formes o estils de vida dels grups domèstics, facilitant-nos la construcció de noves idees que, en la confrontació constant amb el registre arqueològic, permetrà en part alliberar-nos dels nostres apriorismes i enriquir el nostre coneixement del passat. Algunes autores (Donley-Reid 1990; Tringham 1991; Hendon 1996) mostren com l'ampliació dels nostres coneixements sobre les relacions socials i econòmiques dels grups domèstics en diferents àmbits ens permet reconèixer la riquesa de la variabilitat del context de l'acció domèstica i revelar la importància de l'anàlisi a microescala en l'estudi de les relacions socials de les comunitats del passat.

La nostra proposta, doncs, va més enllà d'una revisió de certes interpretacions arqueològiques, i implica, tenint en compte els estudis d'altres ciències socials, el replantejament de molts conceptes clau (espai, temps, treball) per entendre la vida social i les seves diferents formes d'expressió material.

EL GRUP DOMÈSTIC

Sense oblidar els treballs de D. L. Clarke sobre l'edat del ferro a Anglaterra (1972), els arqueòlegs que més han treballat empíricament i han teoritzat sobre el grup domèstic² són anglosaxons, que s'han centrat en Mesoamèrica (Flannery/Winter 1976; Wilk/Rathje 1982; Wilk/Netting 1984; Wilk 1990). Aquests autors juguen amb l'avantatge de disposar de documentació etnogràfica i etnohistòrica per als grups estudiats. Utilitzen una sèrie de variables relacionades principalment amb les activitats productives, busquen regularitats en el funcionament econòmic del grup domèstic a partir de la definició de variables universals (producció, consum, distribució, transmissió i coresidència), i utilitzen les fonts etnogràfiques i etnohistòriques per definir les formes d'organització social. Aquests estudis estableixen analogies interculturals d'organització social partint de

2.- L'elecció del terme grup domèstic com a traducció de *household* no és casual. Els diccionaris corrents d'anglès-català tradueixen el terme *household* invariablement per casa, llinatge o família (Oliva, S./ Buxton, A. 1983, *Diccionari Anglès-Català*, Enciclopèdia Catalana, Barcelona). Cap d'aquestes traduccions no s'ajusta al sentit de *household*, terme que en anglès es refereix tant a l'edifici on la gent habita (casa), com a la mateixa gent (família o no) i allò que aquesta gent hi fa (domèstic).

D'altra banda, una possible traducció seria la de llar (*hogar*, en castellà). Aquesta paraula té, però, un problema afegit en un context teòric arqueològic, perquè llar, a part de significar lloc d'habitació de la família, també significa foc per escalfar i cuinar.

Finalment, la línia teòrica i metodològica que proposem s'emmarca dins de dos dels significats específics del terme anglès, el de la gent que componia els grups socials en el passat i el de les coses (activitats, treballs, etc.) que es fan en l'espai domèstic, i presta menys atenció a l'edifici. Per això, hem decidit finalment traduir el terme *household* per grup domèstic.

similituds en les estructures econòmiques i formes de subsistència observades en la distribució de la cultura material.

A partir d'aquests estudis, alguns/nes arqueòlegs/òlogues, basant-se en el supòsit que ha existit sempre una regularitat en la conducta dels grups humans, construeixen un corpus d'informació etnogràfica sobre el qual elaboraran models que consideren directament comparables amb el registre arqueològic d'un grup determinat. Així, associen formes i distribucions materials observades etnogràficament a graus de complexitat sociopolítica en societats del passat (Kent 1990), o intenten crear un model per a mesurar la diferència de riquesa en societats premonetàries (Blanton 1994).

En aquest sentit, s'ha discutit des de diverses disciplines (antropologia, sociologia, història), i sobretot des del revisionisme de l'antropologia feminista (Yanagisako 1979; Moore 1991), la universalitat d'una sèrie de característiques del grup domèstic aplicables a qualsevol context espacial i temporal. Aquestes perspectives reflecteixen en realitat una concepció globalitzadora i homogeneïtzadora de la heterogeneïtat de les societats, cosa que tanca les possibilitats d'anàlisi que ofereix la variabilitat del registre entorn a l'àmbit domèstic. Aquestes autores demostren que el grup domèstic no pot ser estudiat com una unitat social homogenia, ni és possible proposar un model aplicable a parts diferents del món ni a diferents moments de la història. Com assenyalava J. Hendon (1996), la investigació sobre la distribució, naturalesa, escala i tecnologia de les activitats desenvolupades en les suposades unitats domèstiques té el potencial de revelar les relacions socials i econòmiques des de les restes de les accions humanes, però quan es consideren les relacions socials en el si del grup domèstic es vincula a la família, reconstruint les relacions de parentiu com el seu objectiu i assumint les relacions socials domèstiques estables i sense enfrontaments.

Mentre que alguns punts sobre la definició del grup domèstic continuen sent confusos, el fet de repensar-lo i reanalitzar-lo ha estat molt beneficiós per a la teoria social en general. En aquest sentit cal remarcar la incidència que han tingut els darrers apropaments, en integrar els estudis del grup domèstic en el context de noves vies de desenvolupament econòmic en poblacions rurals del Tercer Món (Wong 1984; Guyer/Peters 1987; Divison 1991), i assenyalen la importància d'introduir en aquestes anàlisis el treball domèstic o específicament femení.

Si bé en alguns casos, sobretot en l'estudi de les societats actuals no industrialitzades, s'ha pretès una reconceptualització i revalorització del treball domèstic com a treball productiu, reduint les activitats de l'àmbit domèstic a termes de monetarisme i mercat (Narotzky 1997), la majoria d'aquests treballs han evi-

denciat l'existència en diverses societats d'unes activitats de manteniment, activitats i relacions que són específicament femenines i de difícil conceptualització.

Un estudi interessant en aquesta línia és el de Dolores Comas d'Argemir (1994), que evidencia la vinculació de la dona a la vida domèstica a partir de les formes o tasques de cuidar i donar suport. Segons aquesta autora, cuidar i donar suport és un factor que ha estat poc destacat però que és d'importància fonamental ja que es troba associat a la dinàmica del grup domèstic i posseeix implicacions importants de cara a la reproducció social del grup. Cuidar i donar suport ho defineix com un conjunt d'activitats orientades a proporcionar benestar físic, psíquic i moral a les persones del grup, i està considerat com un ajut basat en l'obligació moral o com un treball fet per "amor". Segons Comas d'Argemir, aquestes activitats poden integrar aspectes com els següents: suport econòmic, residència, assistència personal, ajut pràctic i cura dels nens, suport emocional i moral. Es tracta d'activitats variables i desiguals, que poden exercir-se de forma continuada o bé puntual, ser quotidianes o esporàdiques. Aquestes variacions estan en relació amb el cicle vital de les persones o la presència de conjuntures crítiques en les seves vides (1994, 59-60).

L'enfocament cap a una nova conceptualització del treball femení significa un gir cap a propostes d'anàlisi que consideren les formes de relació social entorn a les activitats o pràctiques diàries com a elements essencials en la comprensió dels diferents estils de vida i dels processos de canvi al llarg del temps. Les activitats de manteniment, o el conjunt de pràctiques i processos relacionats amb el sosteniment i la cura dels individus, i les vinculades amb el reemplaçament generacional (Picazo 1997, 59-60) creen una xarxa de relacions socials que poden agrupar els individus i ser un element bàsic de cohesió social, però això no implica que aquestes relacions siguin homogènies i estàtiques, sinó que són la suma de voluntats diferents amb uns interessos comuns.

Diferents estudis antropològics i sociològics (Narotzky 1988; Moore 1991; AADD 1994a, entre d'altres) ens mostren que en moltes societats individus d'interessos diferents en gènere i edat, entre altres, mantenen unes pràctiques de relació comunes orientades a satisfer les necessitats bàsiques de manteniment o reproducció social i com aquestes pràctiques de relació es manifesten en els espais viscuts diàriament o espais de la vida quotidiana. Des del punt de vista arqueològic, és precisament la manifestació material d'aquestes relacions en l'espai-temps el que permetrà definir els grups domèstics en cada societat en concret i analitzar les diferents incidències en les dinàmiques socials i econòmiques de tota la comunitat.

Inevitablement, doncs, les característiques del conjunt de pràctiques i processos relacionats amb el sosteniment i la cura dels individus i les vinculades amb el reemplaçament generacional porten a un replantejament de certs conceptes aplicats a l'estudi de l'acció humana; conceptes que, com veurem a continuació, han estat motiu de discussió des de diverses ciències socials.

L'ESPai VISCUT

En el context del grup domèstic, vist tal com s'explica en el punt anterior, és pertinent replantejar-se altres dimensions socials implícites en l'acció humana. Una d'elles és l'espai. Incidirem aquí en l'aspecte social de l'espai, traspassant el marc purament físic, d'altra banda prou analitzat en arqueologia.

L'enfocament que hem proposat sobre les activitats de manteniment i les pràctiques de relació que generen per definir el grup domèstic descarta les anàlisis de l'espai social basat en dualitats oposades, especialment en la dicotomia domèstic / públic, tan utilitzada en la nostra disciplina.

Aquesta dicotomia és un constructe cultural, un apropament analític a les societats del passat que ha estat aplicat, des de diversos posicionaments teòrics, en la nostra disciplina i defensa implícitament o explícita (Walker 1983; Hingley 1990) la separació de dos àmbits dins dels grups socials del passat: l'àmbit públic i l'àmbit domèstic o privat. El primer es conceptualitza com un àmbit d'acció masculina i, per tant, més valorat socialment, on predominen les relacions econòmiques i socials entre membres masculins de diferents grups socials. I l'esfera privada o domèstica es conceptualitza com un àmbit femení, on les activitats predominants estan vinculades a l'activitat en general, i sense especificar, "domèstica", que inclou tasques que implícitament es relacionen amb la reproducció biològica del grup.

Des del nostre punt de vista, l'enfocament analític basat en oposicions estructurals comporta una sèrie de problemes ben estudiats des de la crítica feminista de diverses ciències socials (Yanagisako 1979, 166, 189; Rosaldo 1980, 400-1). Per una banda, com totes les oposicions estructurals, la dicotomia domèstic / públic necessàriament converteix les transformacions dinàmiques de les societats en similituds estructurals estàtiques. En conseqüència tendeix a impedir l'elucidació dels processos històrics a través dels quals canvien els sistemes socials. I, per altra banda, l'anàlisi dels grups socials en base a la dicotomia domèstic / públic és una anàlisi esbiaixada ja que la separació d'aquests dos àmbits és un constructe cultural que en la nostra societat està associat a una idea androcèntrica del treball productiu (Yanagisako/Collier 1987, 19-25; Gero/Conkey 1991; Tringham 1991; Picazo 1997; Colomer/González Marcén/Montón 1998). L'oposició espai domès-

tic i espai públic no és útil com a categoria d'anàlisi perquè pressuposa, en totes les societats, la família, el grup domèstic i el "domèstic" com una unitat definida per juxtaposició a l'esfera "pública" del treball, els negocis i la política (Moore 1991, 38) i, en conseqüència, l'anàlisi de l'espai viscut del grup domèstic sempre queda reduït a la casa, en el sentit estricte del terme.

Segons el nostre parer, l'anàlisi del grup domèstic requereix superar aquest apriorisme i l'espai del grup domèstic ha de ser estudiat com un medi il·limitat, tant conceptualment com físic, on la pràctica diària de les activitats de manteniment i les relacions socials que generen, el creen, el modifiquen i el transformen. L'estudi de la pràctica diària de les activitats de manteniment pot tenir un espai físic de desenvolupament que va més enllà de la casa (edifici), i pot estendre's al seu entorn o altres àrees. Així per exemple, les tasques del manteniment de la vida diària són majoritàriament multiespacial: poden dur-se a terme en múltiples zones, sense que necessitin un espai únic i propi, en el qual no es pugui fer cap altra activitat, si bé algunes d'elles, en requerir certes instal·lacions materials (per exemple, el processament d'aliments) poden tenir un espai físic més o menys fix en l'assentament, en alguna fase del seu procés. I, a la vegada, en una mateixa zona de l'assentament poden dur-se a terme diverses activitats de manteniment, per una o diverses persones al mateix temps. Per tant, una de les característiques més importants de les activitats de manteniment és el seu caràcter simultani en l'espai i en el temps.

Cal emfasitzar, però, que aquest espai s'ha d'entendre també com el resultat del posicionament social de cadascun dels membres del grup domèstic respecte a la seva forma d'entendre i identificar-se amb el propi grup i amb la societat en què viuen, al mateix temps que condiciona la manera com cadascun d'ells percep el seu context social i actua en conseqüència. Com assenyalen alguns/nes arqueòlegs/òlogues (Hodder 1988; Samson 1990; Sanders 1990; Donley-Reid 1990; Barret 1994) les disposicions materials en l'espai viscut no només són el reflex de posicionaments individuals sinó també de posicionaments àmpliament acceptats per tots els membres que el viuen i transmesos aquests últims, de generació en generació, a través de maneres de fer rutinàries o habituals. En aquest sentit, alguns investigadors com Giddens (1984) i Bourdieu (1991), entre altres, han emfasitzat la importància del concepte de rutina o d'*habitus* en l'anàlisi de les formes en què s'estructuren els grups socials.

A. Giddens ha formulat la teoria de l'estructuració, que com tota teoria social té la tasca de proporcionar concepcions de la natura de l'activitat humana i de l'agent humà. Es tracta de proporcionar eines conceptuals per il·luminar els processos concrets de la vida social. En concret, aquest apropament s'enfoca cap

a les pràctiques socials ordenades a través de l'espai i el temps (1984, xvii i 2). Giddens argumenta que la vida social té una natura recursiva (les propietats estructurades de l'activitat social, que són constantment recreades fora de les mateixes fonts que les constitueixen) (1984, xiii). Dins la seva teoria és important l'estudi de la vida diària perquè la considera integral a l'anàlisi de la reproducció de les pràctiques institucionalitzades, i dins la vida diària el concepte de rutina és fonamental. La rutina és la forma predominant de l'activitat social diària, és allò que es fa habitualment, a mig camí entre la inconsciència i el control reflexiu de l'acció per part dels individus (1984, xxiii) i, d'aquí que la majoria de pràctiques diàries no estan motivades directament (1984, 281).

En aquest sentit, Bourdieu (1991, 169-170) també es planteja una concepció semblant quan defineix l'*habitus* com "a la vegada, el principi generador de pràctiques objectivament enclassables i el sistema d'enclassament (*principium divisionis*) d'aquestes pràctiques. És en la relació entre les dues capacitats que defineixen l'*habitus* on es constitueix el món social representat, és a dir, l'espai dels estils de vida." La diferència, enriquidora, amb Giddens és l'èmfasi donat a l'espai social. Els *habitus* són generadors de pràctiques que permeten concebre els diversos posicionaments socials en l'espai, i reflecteixen no només l'esforç dels individus per produir i mantenir les estructures socials, sinó també les formes de resistència als canvis i, per tant, els conflictes d'interessos que es generen entre els grups socials.

Si bé tant Bourdieu com Giddens han desenvolupat les seves teories socials tenint com a referència societats contemporànies, els conceptes que proposen són essencials per assolir una millor comprensió de les restes arqueològiques i, per tant, per entendre millor els grups socials del passat. Un estudi de la diversitat dels *habitus* o rutines expressada en les disposicions dels materials arqueològics permet identificar la dinàmica dels grups domèstics, és a dir, la manera en què van incidir en els canvis globals de tota la societat.

Així, aquesta nova percepció permet concebre les disposicions dels objectes materials com a espais socials, com la manifestació dels diversos interessos entre els grups socials. L'espai social dels grups domèstics ha de ser estudiat en relació a altres espais socials i, per tant, les restes arqueològiques sovint titllades d'estàtiques i homogènies en els àmbits domèstics deixen de tenir sentit.

Un dels primers exemples d'aquest tipus d'anàlisi ha estat l'estudi etnogràfic de Linda W. Donley-Reid (1982) sobre les formes de vida dels swahili de l'illa de Lamu, a la costa nord de Kenya. L'autora desenvolupa un estudi de com els diferents posicionaments individuals o col·lectius de les famílies *wa-ungwana* dels segles XVIII i XIX s'expressen en les disposicions materials

dels espais domèstics. Les cases reflecteixen els conflictes d'interès entre els individus, sobretot els conflictes entre gèneres, que utilitzaven habitualment aquests espais (esclaus, comerciants i la família pròpiament dita), i la seva relació amb les estructures de poder dominants a la societat swahili. Aquestes relacions i conflictes es percebien en la distribució i decoració de cada espai, en la disposició de certs objectes (marcadors simbòlics) i en els usos habituals de cada habitació. La repetició de les activitats en els diferents espais i els marcadors simbòlics de cada habitació, juntament amb un ritual que incorporava pintures corporals i cançons explicatives, constituïen la base de l'aprenentatge de les normes i hàbits per als subadults d'aquests grups socials.

L'espai viscut d'un grup domèstic s'entén, doncs, com una manifestació material de les preses de posició individuals i col·lectives, una manifestació de l'acció condicionada i transformadora. Des d'una perspectiva d'anàlisi arqueològica, aquesta manifestació material té la seva expressió en les restes materials conservades i en la seva distribució. Els/les arqueòlegs/logues estan cada vegada més d'acord que les percepcions que tenien els individus del passat de la seva pròpia realitat i del seu entorn social, així com les modificacions que han sofert a través del temps i de l'espai, estan reflectides en el registre arqueològic. Aquest fet relativitza la gran importància de la cultura material i la seva disposició en l'espai com a medi a través del qual les relacions dels individus es produeixen i reproduïen, a la vegada que guia, restringeix i condiciona les accions dels individus. Això mostra les possibilitats explicatives de la cultura material, ja que és el reflex d'una relació de diàleg entre aquesta cultura i l'individu, transformant-se mútuament per la interacció d'un amb l'altre. En aquest sentit, cal entendre l'objecte àmpliament, és a dir, tenint en compte la variabilitat del context de l'acció domèstica sense restriccions de temps i espai.

EL TEMPS VISCUT

El nivell d'anàlisi del grup domèstic força a un replantejament del concepte de temps en arqueologia, igual com ha succeït amb el concepte d'espai. Ho farem essencialment des de dues vessants: el temps des d'una perspectiva de les dinàmiques socials i econòmiques a llarg termini (el temps passat des del present) i el temps quotidià o de les pràctiques diàries (el temps del passat).

El replantejament del concepte temps en arqueologia ha estat forçat a partir de les crítiques que s'han formulat des de plantejaments feministes i postprocessuals, bàsicament. En primer lloc, s'ha observat que els artefactes utilitzats per definir les diferents etapes dels

períodes prehistòrics sovint són utilitzats o fets pels homes, realment o suposada. I en segon lloc, s'ha utilitzat bàsicament un concepte de temps absolut (unidireccional, lineal, acumulatiu) per explicar el canvi històric. En canvi s'ha menystingut el concepte de temps cíclic i discontinu, no acumulatiu (Picazo 1997, 64-65). Quant a la primera observació, referent a l'ús d'artefactes masculins, s'ha utilitzat per limitar etapes d'evolució cultural i tècnica de la humanitat. Cal remarcar que les activitats de manteniment que fan els grups domèstics tenen un ritme de canvi diferent al que s'ha plantejat comunament o, en tot cas, s'haurien d'analitzar tenint en compte el ritme dels processos de treball que es desenvolupen entorn a la vida quotidiana. En general, el canvi tecnològic dels estris relacionats amb activitats domèstiques sol ser més "conservador", en el sentit que estan molt ben adaptades a les necessitats del grup. Per tant, podríem considerar que tenen un ritme evolutiu diferent, que tenen una evolució tecnològica lenta i que els canvis que sofreixen al llarg del temps (tant en la forma com es fan com en la seva expressió material) són pocs i lents. Tanmateix, això no implica que els canvis en els grups domèstics tinguin també el mateix ritme, és a dir, les transformacions socials poden ocórrer independentment del canvi tecnològic. Per tant, la introducció d'objectes associats a les activitats domèstiques com a marcadors de canvi tecnològic en els períodes prehistòrics establerts porta al replantejament dels processos històrics a llarg termini i a la creació, si escau, de perioditzacions no androcèntriques i més ajustades a la globalitat dels grups socials.

Un exemple podria trobar-se en una eina molt comuna en tots els jaciments prehistòrics i protohistòrics de Catalunya, des del neolític antic fins al període ibèric ple, que són els molins barquiformes. Els canvis que aquesta eina ha sofert durant més de tres mil·lennis són pocs, i afecten a la seva grandària, però en essència, l'eina és la mateixa des dels primers moments d'existència fins a la iberització, quan s'introdueixen els molins rotatoris. L'exemple dels molins ens introdueix, en general, a l'evolució del món agrícola, sovint titllat per molts investigadors de tradicional i conservador. Un esquema evolutiu que prenguéssim com a referència tot un estil de vida (agrícola-ramader), i no una eina o matèria primera en concret, podria implicar unes etapes cronològiques més llargues, on els canvis majoritàriament no serien marcats i bruscs, sinó progressius i lents.

Per altra banda, una intensificació de les tasques vinculades a l'àmbit domèstic, i en referència al món agrícola, la transformació cerealística o el processament dels cereals, així com d'altres tasques com l'elaboració dels teixits sense innovacions tecnològiques incideixen també en els canvis marcats i bruscs. Alguns estudis de societats prehistòriques (Brumfiel 1991), per exemple, demostren com els canvis polítics lligats

a una centralització del poder han estat molt vinculats a un control sobre aquelles tasques i a una intensificació de la seva producció, efectuada sempre per les dones, el fruit de les quals està dirigit a les elits polítiques. A la vegada, aquest control i aquesta intensificació de la producció domèstica té repercussions clares en la redistribució del temps i espai de les activitats de manteniment dedicades al propi grup, cosa que es ressegueix, per exemple, en els canvis en la dieta alimentària.

En un altre àmbit, el dels grups domèstics i les seves pràctiques quotidianes, plantejem el concepte de temps des d'una perspectiva molt poc contemplada en arqueologia. Com assenyala M. Picazo (1997), les activitats de manteniment tenen un temps cíclic i flexible que no ha estat mai utilitzat per estudiar els processos històrics. Sovint no s'ha considerat com a temps social i per això s'ha considerat ahistòric (Picazo 1997, 65). La raó bàsica per la qual no s'ha considerat com a històric el temps cíclic és la seva associació al món natural, al qual també ha estat associada la dona. L'associació donanatura, el discurs del "natural" (naturalitzar el rol social de les dones), és un dels apriorismes més evidenciats per la historiografia feminista, perquè implica el descartament d'entrada de l'estudi i anàlisi de la dona i les seves activitats en considerar-se "natural" i, per tant, exempt d'explicació teòrica-metodològica. Aquest apriorisme condiciona tots els plantejaments teòrics dels investigadors socials en tots els nivells d'anàlisi, tant en el moment d'afrontar amb les dades a estudiar com en les conclusions.

Tanmateix, el temps cíclic és el que regia la vida quotidiana dels grups del passat i també d'algunes societats actuals no occidentals. Els grups que tenen una base econòmica agrícola i ramadera tenen com a unitat de temps, especialment, el cicle, ja sigui vital, anual, estacional o diari. Aquests cicles estan integrats dins del funcionament i l'organització dels grups, de manera que una activitat o treball pot estar immersa dins de tots aquests cicles.

El nostre objecte de recerca se centra en els grups domèstics i en les seves activitats, especialment les activitats de manteniment del grup. Per tant, aquest enfocament requereix una conceptualització de la seva temporalitat que s'allunya de les visions generals i androcèntriques. Aquest temps estaria més proper al temps "substantiu", el de les vivències, en contraposició al temps "abstracte", el de les narratives històriques (Shanks/Tilley 1987), o al temps "mundà", en contraposició al temps "ritual" (Bradley 1991). Ja hem vist que el concepte de quotidianeïtat, rutina i hàbit són claus a aquest nivell d'anàlisi. Per tant, el ritme temporal adequat per a aquestes activitats hauria de ser també quotidià, habitual i rutinari. La conceptualització del temps en termes cíclics vitals, anuals, estacionals i diaris és la que pot estar més relacionada amb l'organit-

zació de les activitats de sosteniment i cura dels grups domèstics, perquè s'ha vist que en cultures tradicionals, antigues o modernes, les temporalitats de les activitats socials han estat expressades predominantment en termes cíclics (Goody 1971; Giddens 1979, 201-5). Malgrat això, el temps cíclic i discontinu, no acumulatiu, no s'ha utilitzat per estudiar els processos històrics. D'altra banda, l'anàlisi concreta de les activitats de manteniment ha de tenir en compte que, per la seva natura, aquestes activitats requereixen que els membres del grup domèstic que les practiquen tinguin disponibilitat i flexibilitat de temps (un temps fragmentat i dispers). Moltes vegades, certs individus dels grups domèstics han de respondre a demandes d'interacció immediata per part d'altres membres dels grups domèstics (Rosaldo 1974, 28 i 34). Són demandes no previsibles, que no s'emmarquen dins dels cicles vitals o dins de les activitats diàries.

En termes arqueològics, la lectura de les dades en base a aquestes diverses temporalitats de l'acció humana serà molt més extensa que les lectures lineals perquè s'introdueix la dinàmica de les accions, que permet observar els processos dins la seva globalitat. Per exemple, en el procés de transformació dels aliments caldria tenir en compte, dins d'un ritme cíclic determinat, que les variacions de les dietes no només s'expliquen per canvis econòmics sinó per canvis estacionals. Un jaciment arqueològic que presenti una dieta més completa en proteïnes animals, restes faunístiques vinculades a la cacera, no implica un desequilibri en altres aportacions proteïniques, sinó que podria explicar-se pel caràcter estacional de l'assentament (Martínez 1997, 28-9).

Per tot això, no és ahistòric, i el considerem com a determinant per assolir un coneixement en termes històrics lineals.

ARQUEOLOGIA DELS GRUPS DOMÈSTICS

En arqueologia, com en altres ciències socials, els plantejaments teòrics han anat variant amb les preocupacions de cada generació, de cada investigador/a, i s'han anat proposant noves preguntes al registre arqueològic millorant o augmentant els seus nivells de factibilitat. Els mètodes i el grau d'exigència en la recollida de les dades en les excavacions arqueològiques han estat cada vegada més sistemàtics, i s'ha procurat un registre exhaustiu i detallat de la cultura material, cosa que ha implicat un augment progressiu de la informació sobre les cultures del passat i implícitament sobre el món domèstic en general (Pons 1984; Belarte 1987; AADD 1989; AADD 1994b).

Però, tot i els avenços en les formes de registrar i interpretar la cultura material, hem vist com el grup domèstic s'ha mantingut en certa mesura al marge de les dis-

cussions interpretatives en considerar-se com un conjunt de variables amb característiques immutables i estàtiques en el temps. Els espais viscuts s'han identificat, en la majoria dels casos, amb grups que mantenen unes relacions socials homogènies i que perduren de forma estàtica al llarg de les diverses transformacions socials i econòmiques que es produeixen en el conjunt de la societat. D'aquesta manera, les dades empíriques d'aquests espais no han estat interrogades per explicar-se quines eren les activitats de manteniment i les seves pràctiques de relació social, ni tampoc en quina mesura van incidir en les transformacions socials i econòmiques de la societat en que vivien. Ja hem vist al llarg d'aquest article que, per apropar-nos a l'estudi dels grups domèstics, i de qualsevol interpretació del passat, és necessari tenir en compte la revisió crítica plantejada per les darreres tendències teòriques. Però aquests apropaments, que neguen la visió estàtica de la dinàmica social i defensen la necessitat de considerar en tot estudi la capacitat dels éssers humans d'analitzar les situacions en què es troben immersos, i transformar, a través de les seves activitats, les condicions de la seva pròpia existència (Shanks / Tilley 1982), no han considerat que les activitats de manteniment constitueixen una activitat pràctica mitjançant la qual els individus transformen el món. Molts dels darrers treballs (Bailey 1990; Hiller/Hanson 1984; Sanders 1991; Parker Pearson/Richards 1994) sobre l'àmbit domèstic s'han orientat a establir relacions entre els aspectes formals o arquitectònics de la casa que s'esdevenen en una seqüència temporal diferent a la de les activitats de manteniment, i s'han centrat més a analitzar els aspectes no rutinaris, ignorant les activitats desenvolupades en el seu interior, que tenen diverses temporalitats. Per tant, s'han centrat més en les dinàmiques lineals, a llarg termini.

En tot cas, aquestes noves concepcions teòriques han permès l'ampliació de les variables a analitzar (lluminositat, patrons de moviment, visibilitat, distàncies, entre altres) de la cultura material vinculada a l'àmbit domèstic, proporcionant indirectament o directa més informació sobre els aspectes formals de la quotidianitat en el passat i, en alguns casos, les seves vinculacions amb aspectes econòmics, polítics i simbòlics dels grups socials, demostrant la seva indissociabilitat dels processos globals de la societat.

El cas d'Ian Hodder (1990) és especialment significatiu per il·lustrar com les dades referents a l'àmbit domèstic, que existeixen en el registre arqueològic, en aquest cas del neolític al sud-est d'Europa, són utilitzades i explicitades com a objectes significatius simbòlicament dins d'unes estructures mnemòniques o metàfores oposades (*domus / agrios / foris*), que serveixen per respondre a qüestions relacionades amb les estructures de poder en les quals s'integren els grups domèstics. A partir dels canvis observats en la forma, disposició i

decoració d'aquests objectes i estructures domèstiques (forns, fosses, vasos ceràmics, figuretes femenines, masculines i d'animals, restes de fauna, enterraments), que indiquen transformacions en les estructures simbòliques i de poder, explica les formes en què els individus conceben les relacions socials dominants de la societat en què viuen i les seves transformacions al llarg del temps (des del Neolític Antic fins al Calcolític); transformacions que també es manifesten, en darrera instància, en la ubicació, distribució i forma dels assentaments i necròpolis neolítics.

Ara bé, voldríem assenyalar la importància dels estudis sobre el gènere que s'han i s'estan desenvolupant, perquè és dins d'aquest marc teòric i metodològic on lògicament s'han aconseguit més avenços en relació als grups domèstics i específicament a les activitats de manteniment i a les dones en general. Alguns d'aquests estudis proporcionen l'evidència de la possibilitat de dur a terme anàlisis serioses i rigoroses sobre les activitats de manteniment, en el context dels grups domèstics, i les seves relacions amb la societat en general.

Diversos treballs, recollits principalment en compilacions temàtiques (J. Gero/M.W.Conkey 1991; Ch. Claassen 1992; Wright 1996), enfoquen les seves investigacions cap a aspectes que afecten directament els grups domèstics i les activitats de manteniment. Algunes d'aquestes anàlisis se centren en la dimensió política que té la producció dels aliments (sòlids i líquids), ja que la capacitat dels grups domèstics en societats inques (Hastorf 1991) o asteques (Brumfiel 1991) és crítica per a l'acompliment de la seves obligacions tributàries amb les elits polítiques. D'altres anàlisis se centren en el grup domèstic com a lloc on es produeix l'especialització artesanal: molts membres del grup domèstic tenen assignats treballs específics en els processos productius, com, per exemple, la producció ceràmica en jaciments prehistòrics com Mehrgarh (Pakistan) (Wright 1991) i la producció tèxtil al període d'Ur III (Mesopotàmia) (Wright 1996).

En concret, la recerca de Christine A. Hastorf (1991) utilitza dues vies d'anàlisi. La primera estudia les distribucions de les restes carpològiques dels contextos residencials i de les necròpolis en l'àrea prehispanica sausa dels Andes Centrals. Es basa en la premissa que la distribució espacial de les restes d'aliments descriu aspectes de les relacions socials dins la casa. Així, explora els rols de les dones i els homes sausa durant la fase preincaica Wanka II (AD 1300-1460) i la fase post-incaica Wanka III (AD 1460-1532), i nota una distribució més restringida de les restes de plantes i una freqüència creixent del blat en el conjunt de Wanka III en comparació a la fase anterior. A partir d'aquí suggereix que hi podria haver hagut "una circumscripció creixent de les activitats femenines en la fase inca de la vida sausa" i una possible "intensificació del treball femení de proces-

sament, que representa un augment del treball de les dones per suportar activitats sociopolítiques" (1991, 148) que estan dominades pels homes.

La segona via d'anàlisi d'aquesta autora considera com l'accés diferencial a certs aliments pot significar diferents posicions socials per a homes i dones. Aquesta anàlisi està basada en la investigació de les restes humanes de les necròpolis de Wanka II i Wanka III. Segons Christine Hastorf, no hi ha evidències per a un consum diferencial d'aliments vegetals entre homes i dones de la fase Wanka II, però hi ha marcades diferències entre els sexes amb la mostra de Wanka III. També hi ha indicis que els homes consumien més quantitat de carn. Hastorf conclou que mentre que les dones sausa estaven treballant molt durament en la producció de cereals durant la fase Wanka III aparentment no accedien al seu consum "polític".

En definitiva, en aquest estudi s'observa que el processament dels aliments no és només una necessitat nutricional sinó que també expressa les relacions socials, polítiques i econòmiques de la societat en què viuen. L'habilitat o capacitat de produir menjar i beguda carregava amb les obligacions de la societat, amb el pes dels tributs o banquets rituals establerts pels líders polítics. La intensificació en el procés dels aliments i l'accés diferencial al seu consum es vincula amb les transformacions socials i econòmiques imposades pels inques.

L'exemple de C. Hastorf i altres autores il·lustra la natura de les relacions dels grups domèstics i de la societat en general. Aquestes relacions són sempre interactives: el que succeeix en els macroprocessos (societat) afecta els grups domèstics, i a la inversa. El reconeixement del grup domèstic com a estructura variable implica que és tant un resultat com una forma de canalitzar els processos socials i econòmics amplis. Les relacions i accions domèstiques definides com a allò que passa entorn a les cases les considerem d'un ampli significat polític i econòmic i, com hem assenyalat en l'apartat sobre l'espai viscut, no estan aïllades de la societat com un tot, ni reaccionen passivament als canvis imposats des de l'exterior. La vida domèstica no està aïllada per l'esfera social més ampla sinó que les relacions socials i la seva transmissió tenen lloc en un món construït socialment (Bourdieu 1977, citat a Yanagisako i Collier 1989, 29).

Així, doncs, l'anàlisi de la vida quotidiana, el dia a dia en el registre arqueològic, és clau per descobrir les relacions i els conflictes socials. És en l'espai social del grup domèstic on es reflecteixen millor els canvis en els macroprocessos, on els conflictes que generen aquests canvis es poden resseguir millor. El grup domèstic no és estàtic i pot no ser estable; pot patir transformacions perquè no es troba aïllat, sinó que està totalment contextualitzat.

BIBLIOGRAFIA

- BAILEY, D.W. 1990, The Living House? Signifying Continuity, *The Social Archaeology of Houses*, Edinburgh University Press, 19-48.
- BARRET, J.C. 1994, Defining Domestic Space in the Bronze Age of Southern Britain, *Architecture and Order*, Routledge, London, 87-97.
- BELARTE, M.C. 1987, Arquitectura domèstica i estructura social a la Catalunya protohistòrica, *Arqueomediterrànea* 1, Universitat de Barcelona.
- BEVAN, L. 1997, Skin scrapers and pottery makers? 'Invisible' women in prehistory, *Invisible people and processes*, Leicester University Press, London, 81-87.
- BINFORD, L.R. 1962, Archaeology as Anthropology, *American Antiquity* 28, 217-25.
- BLANTON, R.E. 1994, *Houses and Households, Comparative Study*, Plenum Press, New York.
- BOURDIEU, P. 1977, *Outline a Theory of Practice*, Cambridge University Press, Cambridge.
- BOURDIEU, P. 1991, *La distinción*, Taurus (Original 1979), Madrid.
- BRADLEY, R. 1991, Ritual, time and history, *World Archaeology*, vol. 23, 2, 209-19.
- BRUMFIEL, E.M. 1991, Weaving and Cooking: Women's Production in Aztec Mexico, *Engendering Archaeology. Women and Prehistory*, Blackwell, 224-254.
- CLARKE, D.L. 1972, A Provisional Model of an Iron Age Society and Its Settlement System, *Models in archaeology*, Methuen, London, 801-870.
- CLARKE, D.L. 1984, *Arqueología Analítica*, Ed. Bellaterra, Barcelona.
- CLAASSEN, CH. 1992, *Exploring gender through archaeology: Selected papers from the 1991 Boone Conference*, Prehistory Press, Madison.
- COLOMER, E et alii 1994, Género y arqueología: las mujeres en la prehistoria, *Arqueocrítica* 6, 5-7.
- COLOMER, E., GONZALEZ MARCEN, P., MONTON, S. 1998, Maintenance Activities, Technological Knowledge and Consumption patterns: a view of Northeast Iberia (2000-500 Cal BC), *Journal of Mediterranean Archaeology* 11.1, 53-80.
- COMAS D'ARGEMIR, D. 1994, Vida privada i relacions socials: la condició de les dones en el món rural, *La dona en el món rural. Situació i perspectives*, Institut Català de la Dona, Barcelona, 57-69.
- CONKEY, M. W., SPECTOR, J.D. 1984, Archaeology and the Study of Gender, *Advances in Archaeological Method and Theory* 7, 1-38.
- DIVERSOS AUTORS 1989, *Habitats et structures domestiques en Méditerranée occidentale durant la Protohistoire, pré-actes du Colloque International*, Arles-sur-Rhône.
- DIVERSOS AUTORS 1994, *La dona en el món rural: situació i perspectives, Actes de les Jornades (Lleida 1992)*, Institut Català de la Dona, Barcelona.
- DIVERSOS AUTORS 1994, Dossier: Hàbitat i habitació a la Protohistòria de la Mediterrània nordoccidental, *Cota Zero* 10, Vic.
- DIVISION FOR THE ADVANCEMENT OF WOMEN, United Nations Office at Vienna 1991, Women and Households in a Changing World, *Women, Households and Change*, United Nations University Press, Tokyo, 30-52.
- DONLEY-REID, L.W. 1982, House power: Swahili space and symbolics markers, *Symbolic and Structural Archaeology*, Cambridge University Press, Cambridge, 63-73.
- DONLEY-REID, L.W. 1990, A structuring structure: The Swahili House, *Domestic Architecture and the Use of Space*, Cambridge University Press, Cambridge, 114-126.
- FLANNERY, K.V., WINTER, M.C. 1976, Analyzing household activities, *The Early Mesoamerican Village*, Academic Press, Orlando, 34-47.
- GERO, J.M., CONKEY, M.W. 1991, *Engendering Archaeology, Women and Prehistory*, Blackwell, Oxford.
- GIDDENS, A. 1979, *Central problems in social theory: action, structure and contradiction in social analysis*, London, Macmillan.
- GIDDENS, A. 1984, *The constitution of society*, Polity Press, Cambridge.
- GOODY, J. 1971, *The developmental cycle in domestic groups*, Cambridge University Press, Cambridge.
- GUYER, J.I., PETERS, P.E. 1987, Introduction, *Development and Change* 18 (2), 197-213.
- HASTORF, C.A. 1991, Gender, Space, and Food in Prehistory, *Engendering Archaeology*, Blackwell, Oxford, 132-162.
- HENDON, J.A. 1996, Archaeological approaches to the organization of domestic labor: household practice and domestic relations, *Annual Review of Anthropology*, 25, 45-61.
- HILLIER, B., HANSON, J. 1984, *The Social Logic of Space*, Cambridge University Press, Cambridge.
- HINGLEY, R. 1990, Domestic organization and gender relations in Iron Age and Romano-British households, *The Social Archaeology of Houses*, Edinburgh University Press, Edinburgh, 125-147.
- HODDER, I. 1988, *Interpretación en arqueología*, Crítica. Barcelona.
- HODDER, I. 1990, *The Domestication of Europe*, Basil Blackwell, Oxford.
- KENT, S. 1990, *Domestic Architecture and the Use of Space*, Cambridge University Press, Cambridge.
- MARTINEZ, J. 1997, ¿Existió la caza especializada en el paleolítico superior final en Catalunya?: la zona de Serinyà, *Revista d'Arqueologia de Ponent*, 7, 25-33.
- MOORE, H.L. 1991, *Antropología y feminismo*, Madrid.
- NAROTZKY, S. 1988, *Trabajar en familia. Mujeres, hogares y talleres*, València.
- NAROTZKY, S. 1997, Trabajo de consumo o trabajo de producción: amor, deber, necesidad e interés. La

valoración del trabajo doméstico y la construcción del género, Conferència llegida el 10 de desembre de 1997 en el Seminari *Trabajo y género: entre la producción y el consumo*, Barcelona.

PARKER PEARSON, M., RICHARDS, C. 1994, *Architecture and Order. Approaches to Social Space*, Routledge, London.

PICAZO, M. 1997, Hearth and home: the timing of maintenance activities, *Invisible people and processes*, Leicester University Press, London and New York, 59-67.

PONS, E. 1984, *L'Empordà. De l'Edat del Bronze a l'Edat del Ferro*, Sèrie Monogràfica 4, Centre d'Investigacions Arqueològiques de Girona, Girona.

ROSALDO, M.Z 1974, Woman, culture and society: a theoretical overview, *Woman, Culture and Society*, Stanford University Press, Stanford, California, 17-42.

ROSALDO, M.Z. 1980, The use and abuse of Anthropology: Reflections on Feminism and Cross-Cultural Understanding, *Signs* 5, 3.

SAMSON, R. 1990, *The Social Archaeology of Houses*, Edinburgh University Press, Edinburgh.

SANDERS, D. 1990, Behavioral conventions and archaeology: methods for the analysis of ancient architecture, *Domestic Architecture and the Use of Space*, Cambridge University Press, Cambridge, 43-72.

SHANKS, M., TILLEY, CH. 1982, Ideology, symbolic power and ritual communication: a reinterpretation of neolithic mortuary practices, *Symbolic and structural archaeology*, Cambridge University Press, 129-54.

SHANKS, M., TILLEY, CH. 1987, *Social Theory and Archaeology*, Polity Press, Cambridge

SPECTOR, J.D. 1983, Male/Female Task Differentiation Among the Hidatsa: Toward the Development of an Archaeological Approach to the Study of Gender, *The*

Hidden Half: Studies of Plains Indian Women, University Press of America, Washington, 77-99.

SPECTOR, J.D. 1991, What This Awl Means: Towards a Feminist Archaeology, *Engendering Archaeology*, Blackwell, Oxford, 388-406.

TRINGHAM, R. 1991, Households with faces: The challenge of gender in prehistoric architectural remains, *Engendering Archaeology*, 93-131.

WALKER, S. 1983, Women and housing in Classical Greece: The Archaeological Evidence, *Images of Women in Antiquity*, London, 81-89.

WILK, R.R. 1990, The built environment and consumer decisions, *Domestic Architecture and the Use of Space*, Cambridge University Press, Cambridge, 34-42.

WILK, R.R., RATHJE, W.L. 1982, Household archaeology, *American Behavioral Scientist*, vol. 25,6, 617-39.

WILK, R.R., NETTING, R. MCC. 1984, Households: changing forms and functions, *Households. Comparative and Historical Studies of the Domestic Group*, University of California Press, 1-28.

WONG, D. 1984, The limits of using the household as a unit of analysis, *Households and the World-Economy*, Sage Publications, Beverly Hills, California, 56-63.

WRIGHT, R.P. 1991, Women's labor and pottery production in prehistory, *Engendering Archaeology, Women and Prehistory*, 194-223.

WRIGHT, R.P. 1996, *Gender and Archaeology*, University of Pennsylvania Press, Philadelphia.

YANAGISAKO, S.J. 1979, Family and household: the analysis of domestic groups, *Annual Review of Anthropology* 8, 161-205.

YANAGISAKO, S.J., COLLIER, J.F. 1989, Toward a Unified Analysis of Gender and Kinship, *Gender and Kinship. Essays toward a Unified Analysis*, Stanford University Press, 14-50.